

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Liiketalouden koulutus

Katja Gröhn

JULKISEN OIKEUSAVUN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET

Opinnäytetyö

Tammikuu 2019

OPINNÄYTETYÖ
Tammikuu 2019
Liiketalouden koulutus

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
+358 13 260 600

Tekijä
Katja Gröhn

Nimeke
Julkisen oikeusavun myöntämisen edellytykset

Toimeksiantaja
Karelia-amk

Tiivistelmä

Tämä opinnäytetyö käsittelee julkisen oikeusavun myöntämistä ja siihen liittyviä edellytyksiä. Työn tavoitteena on selvittää, millä perusteilla julkista oikeusapua myönnetään, sekä miten asian laatu tai hakijan taloudellinen tilanne vaikuttavat oikeusavun saamiseen. Oikeusavun myöntämisen perusteet määritellään oikeusapulaissa sekä valtion asetuksessa oikeusavusta. Opinnäytetyö on toteutettu lainopillisena tutkimuksena.

Nykyinen oikeusapulaki astui voimaan vuonna 2002. Kansallisen lainsäädännön lisäksi oikeusavusta säädetään myös kansainvälisillä sopimuksilla. Julkisen oikeusavun tarkoituksena on varmistaa oikeusturvan toteutuminen myös ihmisille, jotka ovat taloudellisesti joko osittain tai kokonaan kykenemättömiä maksamaan oikeudellisesta avusta koituvia kuluja.

Hakijan oikeus oikeusapuun määritellään asian luonteen ja laajuuden mukaan. Oikeusavun muoto ja määrä voidaan rajata vastamaan hakijan oikeudellisen avun tarpeeseen. Hakijan taloudellinen tilanne vaikuttaa siihen, onko oikeusapu kokonaan vai osittain valtion varoin kustannettava. Julkinen oikeusapu kattaa oikeudellisen neuvonnan, kaikki asiaan liittyvät toimenpiteet sekä mahdollisen tuomioistuimessa avustamisen.

Kieli
suomi

Sivuja
36

Asiasanat

oikeusapu, oikeusturva, käyttövaralaskelma, esteellisyys

THESIS
January 2019
Degree Programme in Business

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
+ 358 13 260 600

Author
Katja Gröhn

Title
Preconditions of Granting Public Legal Aid

Commissioned by
Karelia UAS

Abstract

This thesis focuses on preconditions of granting public legal aid. The aim of the thesis is to determine what the needed conditions are as well as how the quality of the matter or applicants financial situation will influence access to legal aid. The preconditions are defined in Legal Aid Act and in Government Degree on Legal Aid.

The current Legal Aid Act came into effect in 2002. In addition to a national legislation, public legal aid is also secured with international agreements. The purpose of public legal aid is to ensure legal protection to persons who are financially incapable to deal with the costs of legal counsel.

The applicant's right to receive public legal aid is defined by the nature and extent of the legal matter. The form and quantity of legal aid can be restricted to answer to the applicant's need of legal assistance. The financial situation affects whether the legal aid will be fully or partially covered at the expenses of the state. Public legal aid covers legal advices, all relative costs and assistance in court.

Language

Finnish

Pages

36

Keywords

public legal aid, legal security, financial status, judicial disqualification

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Julkinen oikeusapu	6
2.1	Oikeusavun sisältö.....	6
2.2	Oikeusavun rajoitukset	8
3	Oikeusavun hakeminen ja myöntäminen	10
3.1	Oikeus oikeusapuun	10
3.2	Oikeusavun hakeminen	13
3.3	Käyttövaralaskelma ja omavastuuosuudet	14
3.3.1	Perusomavastuu	15
3.3.2	Lisäomavastuu.....	17
3.4	Oikeusavun myöntämisen esteet.....	19
3.5	Oikeusapupäätöksen muutoksenhaku.....	22
4	Yksityisten avustajien käyttö julkisessa oikeusavussa	23
5	Pohdinta.....	26
	Lähteet.....	35

1 Johdanto

Suomen nykyinen lainsäädäntö julkisesta oikeusavusta tuli voimaan vuonna 2002. Uusi laki korvasi aiemmat säädökset ilmaisesta oikeudenkäynnistä ja yleisestä oikeusavusta, jotka toimivat rinnakkain vuodesta 1973 asti, sekä vuonna 1998 säädetyin oikeusapulain, joka siirsi oikeusavun tuottamisen kunnilta valtiolle. (Frände ym. 2012, 484–485.) Julkinen oikeusapu on valtion joko osittain tai kokonaan korvaamaa oikeudellista apua, jota voi saada miltei kaikenlaisiin oikeudellisiin ongelmiin. Oikeudellisen asian laatu vaikuttaa siihen, millaista oikeusapua voidaan myöntää. Julkinen oikeusapu perustuu yksilön oikeusturvan turvaamiseen, josta säädetään niin kansallisella lainsäädännöllä kuin kansainvälisillä sopimuksilla. (Lasola 2009, 147–148.)

Suomen perustuslain (731/1999) 21 §:ssä säädetään yksilöiden oikeusturvasta. Jokaisella tulee olla yhtäläinen oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Julkinen oikeusapu turvaa tätä perusoikeutta antamalla oikeudellista apua niille, joilla ei välttämättä olisi muuten mahdollisuutta taloudellisen tilanteensa vuoksi hoitaa oikeudellisia asioitaan. Julkinen oikeusapu perustuu myös YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (8/1976), jonka 14 artiklan kohdan d mukaisesti jokaisella on oikeus saada oikeudenkäyntiavustaja korvauksetta, mikäli henkilöllä ei ole vara maksaa oikeudellisesta avusta. Julkinen oikeusapu mahdollistaa pätevän oikeudellisen avun yhdenvertaisen saamisen (Rissanen 2013, 2).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (63/1999) 6 artikla määrittelee yksilön oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Sen mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa esille oikeudenmukaisessa tuomioistuimessa julkisessa oikeudenkäynnissä ja saada päätös joko julkisesti tai osittain salattuna. Jokaisella on oltava oikeus käyttää oikeudenkäyntiavustajaa ja näin ollen sen tulee olla ilmaista niille, jotka eivät pysty siitä maksamaan. Jokaisella on myös oikeus saada korvauksetta tulkkaus, jos hän ei puhu tai ymmärrä tuomioistuimessa käytettävää kieltä.

Suomen lainsäädännöllä pyritään varmistamaan oikeusturva yksilöille, jotka ovat taloudellisesti joko kokonaan tai osittain kykenemättömiä maksamaan oikeudellisten asioidensa hoitamisesta johtuvia kuluja. Yksilön taloudellinen tilanne vaikuttaa ratkaisevasti siihen, onko oikeusturvan toteutuminen varmistettava julkisen oikeusavun avulla.

Opinnäytetyössäni tutkin, millaisin edellytyksin valtion korvaamaa oikeusapua on mahdollista saada ja mitä siihen sisältyy. Tutkin myös sitä, mitä esteitä oikeusavun myöntämiselle voi olla ja millä tavoin yksilön oikeudellisen ongelman laatu vaikuttaa oikeusavun saamiseen. Kiinnostukseni aiheeseen heräsi harjoitteluni aikana Pohjois-Karjalan oikeusaputoimistossa. Aihe on mielestäni tärkeä, sillä moni oikeusapuun oikeutettu ei ole itse tietoinen siitä, että voisi saada valtion avustamaa oikeusapua. Nykypäivänä oikeudellista neuvontaa tarvitaan paljon lainsäädännön monimutkaisuuden ja byrokratian takia, eivätkä ihmiset välttämättä pysty hoitamaan asioitaan ilman oikeudellista apua. Julkinen oikeusapu on ollut viime vuosina otsikoissa varsinkin turvapaikanhakijoiden yhteydessä. Esimerkiksi YLE uutisoi vuonna 2016 oikeusaputoimistojen mahdollisesta ruuhkautumisesta, koska ulkomaalaislakiin tehtävä muutos ohjaisi turvapaikanhakijat ensisijaisesti julkisiin oikeusaputoimistoihin. (YLE uutiset, 15.6.2016.)

Toteutan opinnäytetyöni lainopillisena tutkimuksena. Lainopin tarkoitus on tutkia oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä sekä systematisoida eli jäsenellä voimassa olevaa oikeutta (Husa, Mutanen, Pohjolainen 2008, 20). Pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini oikeuslähteiden, kuten lainsäädännön, oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuuden avulla. Oikeuslähteet jaetaan kolmeen ryhmään: vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat laki ja maan tapa, heikosti velvoittavia lähteitä oikeuskäytäntö sekä sallittuja oikeuslähteitä esimerkiksi oikeuskirjallisuus (Husa, Mutanen, Pohjolainen 2008, 33).

2 Julkinen oikeusapu

2.1 Oikeusavun sisältö

Oikeusapulain (257/2002) 1 §:n mukaan julkiseen oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, kaikki asian hoitoon tarvittavat toimenpiteet sekä mahdollisesti avustaminen tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa käsiteltävässä asiassa. Oikeusavun tarvetta tarkastellaan asian laadun, asian laajuuden, sekä asian hoitamisesta hakijalle koituvan merkityksen kautta. Oikeudellisia asioita, joihin on mahdollista saada oikeusapua ovat erilaiset perheoikeudelliset asiat, perintöasiat, velkomusasiat, työsuhdeasiat, huoneenvuokra-asiat, sopimusoikeudelliset asiat, rikosoikeudelliset asiat, lähestymiskieltoasiat sekä hallinnolliset asiat. (Oikeusministeriö, 2013, 21–22.) Vuonna 2012 tehdyn tutkimuksen mukaan pelkästään avioliitto- ja perheasiat sekä perintöasiat muodostivat 49 % kaikkien oikeusaputoimistojen toimeksiannoista (Rissanen 2013, 12).

Myönteinen oikeusapupäätös vapauttaa sen saajan velvollisuuden maksaa avustajan palkkiota kokonaan tai osittain. Oikeusapu sisältää avustajan toimenpiteitä 80 tunnin ajalta. Avustajan toimenpiteet yksittäisessä oikeusapuasiassa riippuvat siitä, mitkä toimenpiteet ovat tarpeellisia asian laatu, merkitys, riidan kohteen arvo ja muut olosuhteet huomioon ottaen. Tuomioistuinasioissa avustajan tuntimäärää voidaan tuomioistuimen päätöksellä laajentaa. (Oikeusapulaki 5 §.) Tämän lisäksi edunsaajan ei tarvitse maksaa korvauksia mahdollisista tulkkaus- ja käännöskuluista, joita asian hoitaminen edellyttää. Myöskään käsittely-, toimitus- tai muita viranomaisissa asioimisesta koituvia maksuja ei tarvitse maksaa. Tuomioistuinasioissa oikeusapu kattaa myös todistajien korvaukset, mikäli todistajien kuuleminen on välttämätöntä asian selvittämiseksi. (Oikeusapulaki 4 §.) Oikeusapu ei kuitenkaan korvaa vastapuolen oikeudenkäyntikuluja tuomioistuimessa (HE 82/2001 vp, 33).

Oikeusapulain 6 §:n mukaan myös sellaiset hakijat, jotka eivät asiansa perusteella tarvitse oikeusavustajaa, mutta olisivat käyttövaralaskelman perusteella oikeutettuja oikeusapuun korvauksetta, voivat saada oikeusapua, joka kattaa kaiken muun paitsi oikeusavustajan palkkion. Hallituksen esityksessä oikeusapulain muuttamisesta linjataan, ettei avustajan tarpeen puuttuminen tarkoita sitä, että hakija kykenisi selviytymään asian käsittelyyn vaadittavista menoista, vaan vapautus käsittelymaksuista on vähävaraisten oikeusturvan kannalta tärkeä. (HE 82/2001 vp, 50.) Esimerkiksi vakuutusoikeuden päätöksessä VakO 8291:2003 hakijalle myönnettiin oikeusapu valituksen tekemisestä koituviin maksuihin, mutta avustajan määrääminen evättiin. Tapauksessa henkilö A oli hakenut oikeusapua Valtiokonttorin päätöksestä tehtävään muutoksenhakuun ja vaatinut avustajan määräämistä. Valtiokonttori oli antanut päätöksen rikosvahingon korvaamisesta, jonka määrä oli tippunut 500 eurosta 250 euroon. Oikeusaputoimisto ei ollut myöntänyt oikeusapua, koska asian katsottiin olevan vähäpätöinen. Ratkaisupyynnössä A oli esittänyt perusteluina avustajan tarpeelleen sen, ettei asia ollut hänen taloudellisen tilanteensa huomioon ottaen vähäpätöinen, ja ettei hän masennuksesta johtuvan työkyvyttömyyden takia kykene hoitamaan asiaansa itse. Vakuutusoikeus katsoi, että A:lla oli oikeus saada oikeusapua korvauksetta käyttövarojensa perusteella, ja määräsi oikeusavun myönnettäväksi, mutta vaatimus avustajan määräämisestä hylättiin siksi, ettei asiassa ollut esitetty sellaisia selvityksiä, jonka perusteella olisi voitu olettaa, ettei A kykenisi itse hakemaan muutosta Valtiokonttorin päätökseen.

Julkisista oikeusaputoimistoista on myös mahdollista saada puhelinneuvontaa. Oikeusapulain 3 a §:n mukaan puhelimitse tai verkon kautta tapahtuva neuvonta luokitellaan vähäiseksi oikeudelliseksi neuvoksi. Laissa tarkoitetuksi vähäiseksi neuvoksi luokitellaan myös asiakkaan kanssa käytävät lyhet neuvottelut, joissa avustajan ei tarvitse tehdä selvitystyötä tai perehtyä asiaan seikkaperäisesti, vaan avustaja voi välittömästi antaa neuvon asiantuntemuksensa perusteella. (HE 82/2001 vp 80–81.) Puhelinneuvon saadakseen hakijan ei tarvitse antaa selvitystä taloudellisesta tilanteestaan, vaan pelkkä esteellisyyden tarkastaminen riittää. Puhelinneuvonta soveltuu yleisiin oikeudellisiin kysymyksiin, joissa avustajan ei välttämättä tarvitse nähdä asiaan liittyviä asiakirjoja. Puhelinneuvonta on

hyödyllinen etenkin silloin, jos välimatkat ovat suuria, ja puhelinneuvonnan yhteydessä avustaja voi sopia esimerkiksi ajanvarauksen asiakkaan kanssa, jos asia vaatiikin muita toimenpiteitä kuin yleistä neuvontaa. Kaikki oikeusaputoimistot eivät kuitenkaan anna puhelinneuvoja, sillä ne koetaan ongelmallisiksi esteellisyyden takia. Voi olla, että henkilö, jolla olisi oikeus korvauksettomaan oikeusapuun jää oikeusaputoimiston ulkopuolelle, koska hänen vastapuolensa on saanut puhelinneuvontaa oikeusaputoimistosta, vaikka taloudellisesti hänellä ei olisi ollut oikeutta julkiseen oikeusapuun. (Rissanen 2013, 27–29.)

Oikeusaputoimistoilla on hallintolain (434/2003) 8 §:n mukainen velvollisuus antaa myös maksutonta yleistä neuvontaa, joka oikeusaputoimistoissa on yleensä oikeusapusihteerien antamaa oikeusapuhjausta. Oikeusapuhjausta voidaan antaa puhelimitse, sähköpostin välityksellä, tai paikan päällä toimistolla. Oikeusapuhjauksessa ei vastata oikeudellisiin kysymyksiin tai ongelmiin, vaan sen tarkoitus on ohjata asiakas oikean viranomaisen puoleen, jotta asiakas saa asiaansa eteenpäin. (Rissanen 2013, 29.)

2.2 Oikeusavun rajoitukset

Oikeusavun määrää ja muotoa voidaan rajoittaa vastaamaan hakijan tarvetta oikeudelliseen avustamiseen. Tuomioistuinasioissa periaatteena on, että avustajaa ei lähtökohtaisesti määrätä, mikäli hakija kykenee itse ajamaan asiaansa. Kykyä hoitaa asiaa itse arvioidaan syytteen vakavuuden, vaikeuden, todistelun tarpeen sekä hakijan iän ja henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan. (Oikeusministeriö 2013, 22.) Esimerkiksi Helsingin hallinto-oikeuden päätöksessä 25.1.2013 13/0056/1 tuomioistuin jätti voimaan oikeusaputoimiston hylkäävän oikeusapupäätöksen, koska se katsoi hakijan kykenevän itse ajamaan asiaansa. Tapauksessa A oli hakenut itselleen avustajaa työntekijän oleskeluluvan hakemista varten. Hakemuksessaan A oli esittänyt tarvitsevansa oikeudellista apua hakemuksen laatimiseen sekä tarvittavien asiakirjojen hankkimiseen. Oikeusapu-

toimisto ei ollut myöntänyt oikeusapua, koska avustajan tarvetta ei ollut. Ratkaisupyyntöä hallinto-oikeudelle A:n tarvetta oikeusapuun perusteltiin sillä, ettei vuonna 1990 syntynyt A kyennyt nuoren ikänsä ja ulkomaalaistaustansa takia itse hankkimaan tarvittavia selvityksiä. Hallinto-oikeus hylkäsi ratkaisupyyntönsä samoilla perusteilla kuin oikeusaputoimisto.

Avustaja voidaan rikosasiassa määrätä aina pyynnöstä, jos edellytykset puolustajan määräämiselle ovat olemassa. Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 2 luvun 1 §:ssä määritellään, että puolustaja voidaan määrätä syytetyksen pyynnöstä silloin, kun hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, jossa minimirangaistus on 4 kuukautta vankeutta tai häntä pidetään vangittuna. Tuomioistuimen on myös määrättävä avustaja, mikäli syytetty on alaikäinen, kykenemätön puolustamaan itseään tai syytetyksen puolustaja ei ole pätevä hoitamaan tehtävää. Avustaja voi olla joko julkinen oikeusavustaja tai käräjäoikeuden määräämä yksityinen avustaja.

Oikeusapulain 6 §:n mukaan avustajaa ei määrätä yksinkertaisiin hakemusasioihin, yksinkertaisiin rikosasioihin, veroa tai muuta julkista maksua koskeviin asioihin tai asiassa, jossa valitusoikeus perustuu kunnan jäsenyyteen. Poikkeuksena hakemusasioissa ovat riittävät lasten huolto- ja tapaamisoikeutta käsittelevät asiat sekä lähestymiskiellon koskevat hakemusasiat. Yksinkertaisella rikosasialla tarkoitetaan sellaista, josta on odotettavissa sakkorangaistus, tai asia on niin selkeä, että avustajan tarvetta ei katsota olevan vaikka rangaistus olisi sakkoa ankarampi. Tällaisia rikosasioita ovat esimerkiksi rattijuopumukset, varkaudet tai vahingonteot. Esimerkiksi Turun hovioikeuden ratkaisussa H 17/1865 tuomioistuin päätti, että valittajalla ei ollut oikeutta avustajaan näpistykseen liittyvässä asiassa. Valittaja oli perustellut avustajan tarvettaan sillä, että asiaa ei voitu pitää yksinkertaisena, koska hän oli kiistänyt syytteet näpistyksestä, ja koska asiaan liittyi todisteluna valvontakameramateriaalia ja kuolleen henkilön esitutkintakertomus. Valittaja oli tuomittu 40 päiväsakkoon Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa, mutta hän oli kiistänyt syytteet ja valittanut hovioikeuteen. Hovioikeus kuitenkin

katsoi, ettei asian käsittelyyn liity sellaisia seikkoja, joiden takia valittajan oikeusturvan varmistamiseksi olisi tarpeellista määrätä oikeusapulaissa määriteltyä avustajaa. Kyseessä oli yksinkertainen näytön uskottavuuden arvioimiseen perustuva sakkoasia, joten hovioikeus ei muuttanut kärjäoikeuden tuomiota. (Edilex uutiset, 15.03.2018.) Joissain yksinkertaisissa rikosasioissa, kuten rattijuopumustapauksessa avustajan voi saada, jos tapaukseen liittyy todistelua, mutta kiistetty rattijuopumus ajosta kiinniotettuna ei oikeuta avustajaan. Kirjallisessa tuomioistuinmenettelyssä ei katsota olevan tarvetta avustajaan, mutta avustaja voidaan poikkeustapauksissa myöntää tekemään esimerkiksi kirjallinen vaatimus tai vastine tuomioistuimelle. (Oikeusministeriö 2013, 23–24.)

Jos hakijan oikeudellinen asia käsitellään ulkomailla, oikeusapu kattaa lähtökohteisesti vain yleisen neuvonnan. Oikeusministeriö voi kuitenkin poikkeustilanteissa myöntää laajempaa oikeusapua myös ulkomaille, jos siihen on erityisen painava syy. (Oikeusapulaki, 23 §.) Käytännössä tämä tarkoittaa asian hoitamiseen menevien kulujen korvaamista. Tällaisia tapauksia voivat olla esimerkiksi lapsikaappaus-tapaukset tai seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuminen ulkomailla (oikeusministeriö.fi, 4.12.2018).

3 Oikeusavun hakeminen ja myöntäminen

3.1 Oikeus oikeusapuun

Laissa julkisesta oikeusavusta säädetään, ketkä ovat oikeutettuja julkiseen oikeusapuun. Lain 2 §:n mukaan oikeusapua annetaan henkilöille, joilla on kotipaikka Suomessa, jossain muussa EU:n jäsenvaltiossa tai Euroopan talousalueeseen kuuluvassa maassa. Oikeusapua voi saada ilman edellä mainittujen ehtojen täyttymistä, jos hakijan asia on vireillä suomalaisessa tuomioistuimessa.

Ulkomaalaislain (301/2004) 9 §:ssä säädetään, että Suomessa oleskelevat ulkomaalaiset ovat oikeutettuja saamaan valtion korvaamaan oikeusapua sillä poikkeuksella, että turvapaikkaa hakeva ulkomaalainen ei ole oikeutettu saamaan avustajaa turvapaikkapuhutteluun muutoin kuin alaikäisyyden tai muun erityisen syyn perusteella. Turun hallinto-oikeus linjasi päätöksessään 18.7.2018 18/0457/2 avustajan tarpeesta turvapaikkapuhuttelussa niin, että erityinen syy avustajan tarpeeseen on silloin, kun hakija ei pysty antamaan riittävästi selkoa puhuttelussa esiin tulevista asioista Syy tähän voi olla esimerkiksi hakijan luku- tai kirjoitustaidottomuus, traumatisoituminen tai kidutuskokemukset.

Julkista oikeusapua ei lähtökohtaisesti myönnetä yhdistyksille tai yrityksille. Yksityiselle elinkeinonharjoittajalle voidaan myöntää oikeusapua elinkeinon harjoittamiseen liittyvässä asiassa, jos asian laajuus ja elinkeinonharjoittajan taloudellinen tilanne antavat sille erityisen syyn (Oikeusapulaki 2 §). Hallituksen esityksessä HE 82/2001 määritellään, että elinkeinonharjoittajalle voidaan myöntää oikeusapua esimerkiksi silloin, jos hänet voidaan taloudellisen tilanteen perusteella rinnastaa työsuhteessa olevaan työntekijään. Muissa kuin elinkeinon harjoittamiseen liittyvissä asioissa yrittäjillä on sama oikeus oikeusapuun kuin muillakin hakijoilla (HE 82/2001 vp, s 79).

Oikeus oikeusapuun määräytyy hakijan taloudellisen tilanteen mukaan. Oikeusapulain 3 §:n mukaisesti hakijan taloudellinen tilanne arvioidaan kuukausittaisten tulojen ja menojen perusteella tehtävällä käyttövaralaskelmalla. Oikeus valtion kustantamaan oikeusapuun perustuu siihen, jäävätkö käyttövarat määriteltyjen rajojen sisään. Käyttövaroista säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksessa oikeusavusta (388/2002), jonka 5 §:ssä määritellään yksinäisen henkilön ja puolisoiden käyttövarat. Hakija on oikeutettu täysin ilmaiseen oikeusapuun silloin, kun yksinäisen henkilön tulot kuukaudessa jäävät alle 600 euron tai puolisoiden alle 550 euron henkilöä kohti. Tästä ylöspäin oikeusapuun sisältyy omavastuuosuus, joka voi olla 20 %, 30 %, 40 %, 55 % tai 75 % avustajan palkkiosta ja muista kuluista. Oikeutta oikeusapuun ei ole, jos yksinäisen henkilön käyttövarat ovat yli 1 300 euroa tai puolisoiden yli 1 200 euroa henkilöä kohden (6 §).

Mahdollisen omavastuuosuuden lisäksi peritään oikeusapumaksu, joka on 70 euroa. Oikeusapumaksua ei peritä niiltä asiakkailta, jotka ovat oikeutettuja korvauksettomaan oikeusapuun (20 §).

Oikeusapua ei välttämättä myönnetä, mikäli hakijalla on oikeudellisen asiansa kattava oikeusturvavakuutus. Oikeusapulain esitöiden mukaan oikeusavun tarvetta ei lähtökohtaisesti ole silloin, jos hakijan oikeusturvavakuutus kattaa avustajan palkkiot (HE 82/2001 vp, 81). Oikeusapulain 3 b §:n mukaan oikeusapua voidaan kuitenkin myöntää tuomioistuinasiassa oikeusturvavakuutuksen omaavalle henkilölle vakuutuksen enimmäiskorvausrajan ylittävälle osuudelle. Tähän tulee kuitenkin olla erityisen painavat syyt, ja oikeusavun myöntämisen harkinnassa otetaan huomioon hakijan oikeusturvan tarve sekä asian laatu ja laajuus. (HE 82/2001 vp s 51.) Jos henkilö olisi muuten oikeutettu tulojensa perusteella oikeusapuun korvauksetta, hänelle voidaan myöntää oikeusapu myös vakuutuksen omavastuuosuudelle. Suurimmassa osassa tapauksista oikeusturvavakuutus ei kuitenkaan korvaa oikeusaputoimistoissa käsiteltäviä asioita niiden laadun perusteella. Julkisissa oikeusaputoimistoissa käsiteltävistä asioista suurin osa on perhe-, perintö-, tai rikosasioita (Rissanen 2013, 12). Useimpien, varsinkin kotivakuutukseen sisältyvien oikeusturvavakuutusten vakuutusehdoissa on juuri nämä asiat rajattu pois vakuutuksen ulkopuolelle tai niihin on määritelty tiukkoja ehtoja (Lasola 2013, 47).

Oikeusapulain 13 §:n mukaan oikeusapu voidaan myöntää alkamaan hakemuspäivästä lähtien tai se voi kattaa taannehtivasti asiassa jo tehtyjä välttämättömiä toimenpiteitä. Voi olla, että avustaja saa toimeksiannon asian hoitamiseen käsitelyä edeltävänä päivänä, koska hakija ei ole ollut tietoinen oikeudestaan oikeusapuun. Näissä tilanteissa on hyväksyttävä syy myöntää oikeusapu taannehtivasti koskemaan aikaisempia toimenpiteitä. Lain lähtökohtana kuitenkin on, että oikeusapu tulisi hakea asian käsittelyn alkuvaiheissa, eikä oikeusapua tulisi hakea enää silloin, kun hakijan pääasiassa on annettu jo ratkaisu. (HE 103/2008 vp, 7.) Oikeusapu kattaa myöntämisestä lähtien toimenpiteet kaikissa oikeusasteissa, joissa asiaa käsitellään (13 §).

3.2 Oikeusavun hakeminen

Oikeusapulain 10 §:ssä määritellään, että oikeusapuhakemus tulee aina tehdä oikeusaputoimistolle. Oikeusapua hakevan henkilön tulee liittää hakemukseensa selvitys taloudellisesta tilanteestaan sekä asiasta, johon oikeusapua haetaan. Jos hakijan pääasia on jo vireillä tuomioistuimessa, tulee hakemukseen liittää myös haastehakemus tai muu asiakirja, jolla asian laatu voidaan määritellä. (HE 82/2001 vp 92.) Hakijalla on velvollisuus ilmoittaa kaikki tarvittavat tiedot oikeusapupäätöksen tekemiseen tai oikeusaputoimisto voi tehdä hylkäävän päätöksen oikeusavun myöntämisestä. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:9 tuomioistuin päätti jättää oikeusaputoimiston hylkäävän oikeusapupäätöksen voimaan, koska hakija ei ollut toimittanut tarpeeksi yksityiskohtaisia tietoja asiastaan, jotta oikeusavun tarvetta olisi voinut arvioida. Hakija oli anonut oikeusapua ja avustajaa lainvoimaisen tuomion purkamista koskevan valituksen tekemiseen ja perustellut oikeusavun tarvetta asiassa esille tulleilla uusilla seikoilla, näitä seikkoja kuitenkin yksilöimättä. Hakija oli antanut selvityksen vain taloudellisesta tilanteestaan. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan, että esitettyjen selvityksen perusteella ei pysty arvioimaan, onko hakijalla tosiasiallisia perusteita purkuhakemuksen tekemiseen ja näin ollen tarvetta oikeusapuun.

Oikeusapua voi hakea oikeusaputoimistoista paikan päältä, mutta etenkin yksityisten avustajien antamassa oikeusavussa hakemus toimitetaan yleensä sähköisesti oikeusministeriön asiakasportaalin kautta. Hallituksen esityksessä oikeusapulain muuttamiseksi linjataan, että sähköisen järjestelmän käyttöönotto edistää kansalaisten mahdollisuuksia asioida viranomaisessa paikkakunnasta riippumatta sekä nopeuttaa yksityisten avustajien palkkioiden saamista ja asioiden ratkaisua. (HE 103/2008, vp s 12.) Sähköinen järjestelmä mahdollistaa sen, että oikeusaputoimistojen ruuhkautuessa hakemukset voidaan ohjata sellaiseen toimistoon, jossa on mahdollisuus ratkoa enemmän yksityisten avustajien hakemuksia. Myös oikeusaputoimistoissa asioivat voivat tehdä oikeusapuhakemuksen ja koelaskennan käyttövaroistaan sähköisesti sekä varata ajan oikeusavustajan kanssa, mutta aika vahvistetaan vielä oikeusaputoimiston puolesta. Tällä varmistetaan se, että asiakkaaksi tulevan tiedot ovat oikein ja

mahdollinen oikeus oikeusapuun on jo selvillä ennen asiakkaan saapumista oikeusaputoimistoon. (Oikeus.fi, 4.12.2018.) Yleinen ongelma varsinkin oikeusavun hakijoiden itse tekemissä sähköisissä oikeusapuhakemuksissa on, että hakijan ilmoittamat käyttövarat ovat puutteelliset tai muuten virheelliset. Myös asianimikkeet voivat olla väärin merkittyjä, koska hakija ei välttämättä osaa käyttää ongelmastaan oikeita käsitteitä. (Rissanen 2013, 40.)

Oikeusaputoimistolla on oikeus pyytää hakijaa esittämään tositteet ilmoitetuista käyttövaroista (Oikeusapuasetus 8 §). Oikeusaputoimistot voivat myös tarvittaessa pyytää tietoja hakijan taloudellisesta asemasta muilta valtion tai kuntien viranomaisilta, kuten Kansaneläkelaitokselta tai Eläketurvakeskukselta. Tästä mahdollisuudesta tulee kuitenkin kertoa hakijalle ennen tietojen pyytämistä. (Oikeusapulaki 10 §.)

3.3 Käyttövaralaskelma ja omavastuusuudet

Oikeusavun perusomavastuu määritetään käyttövaralaskelmalla. Käyttövaran laskemisessa otetaan huomioon hakijan tulojen lisäksi myös mahdollisen puolison tulot, elleivät puoliso ole toistensa vastapuolia esimerkiksi ositusasiassa, tai hakija on vastaajana rikosasiassa (Oikeusministeriö, 2013, 38). Lain esitöissä on linjattu, että puoliso voi olla ymmärrettävästi haluton ilmoittamaan tulojaan ja varallisuuttaan rikosasiassa vastaajana olevan puolisonsa käyttövaralaskelmaa varten, jonka vuoksi käyttövara tulee laskea vain hakijan tulojen perusteella (HE 103/2005 vp, 6). Alle 18-vuotiaan hakijan käyttövara ei huomioida hänen vanhempiensa tuloja (Oikeusapuasetus 3 §). Lapsen tuloksi ei myöskään lasketa lapsilisää tai elatusapua tai -tukea, vaan niiden katsotaan olevan huoltajan tuloa. Tilanteissa, joissa hakijan oikeudellinen ongelma liittyy elatusapuun, elatustukeen tai koulukyytiasiaan, käyttövarat lasketaan vain lapsen osalta riippumatta siitä, että lapsi ei itse hoida asiaa. Lapsi on asiassa asianosainen, jolloin oikeusapu myönnetään lapselle. (Oikeusministeriö 2013, 31.)

3.3.1 Perusomavastuu

Oikeusapuasetuksen 10 §:ssä määritellään, että käyttövaralaskelmassa on otettava huomioon esimerkiksi seuraavat tulolajit: ansiotulot, korko-, osinko-, vuokra- tai muut pääomatulot, yritystoiminnasta saatavat tulot, elatusavut ja -tuet sekä erilaiset sosiaaliset etuudet kuten työttömyyspäiväraha, kansaneläke, opintotuki ja lapsilisä. Kaikki tulot huomioidaan nettotuloina, eli käyttövara lasketaan aina henkilön tosiasiallisista varoista. Joitain tuloja ei huomioida laskelmassa ollenkaan, kuten esimerkiksi toimeentulotukea, vammaistukea, rintamalisää ja opiskelijan koulumatkatukea. (Oikeusministeriö 2013, 28.)

Hakijan tuloista vähennetään verojen ja ennakonpidätysten lisäksi asumismenot, päivähoitomaksut, elatusapumaksut sekä säännölliset ulosotto- tai velkajärjestelysuoritukset (Oikeusministeriö 2013, 33). Perheellisen hakijan tuloista tehdään lapsivähennys, joka on 300 euroa alaikäistä lasta kohden. Vähennys voidaan tehdä myös täysi-ikäisestä lapsesta, mikäli hakija tosiasiallisesti elättää häntä. (Oikeusapuasetus 2:2 §.) Päivähoitomaksuista tulee aina esittää tositteet, jotta ne voidaan hyväksyä vähennyskelpoisiksi (Oikeusministeriö 2013, 36).

Asumismenoina huomioidaan kohtuullinen vuokra tai omistusasunnon hoitovastike sekä mahdolliset erikseen maksettavat kustannukset, kuten lämmitys, vesi ja sähkö. Asuntolainan lyhennystä ei itsessään voida vähentää, mutta asuntolainan korot ovat vähennyskelpoisia. Myös asuntolainaan verrattavissa oleva laina, kuten remonttilaina on korkojen osalta vähennyskelpoinen. Omakotitalossa asuvilta hyväksytään kuukausittaisiksi hoitomenoiksi 250 euroa ilman tositteita tosiasiallisista kustannuksista. Menoihin voidaan laskea lämmityskulut, vesimaksut, sähkölaskut, jätehuolto-, nuohous- ja tiemaksu sekä kiinteistövero tai tontin vuokra. Hakija voi halutessaan vaatia, että hoitomenot lasketaan tosiasiallisista menoista, jolloin hakijan tulee esittää kaikki tositteet oikeusaputoimistolle. Jos kuukausittaiset hoitomenot ovat alle 250 euroa, vähennys tehdään tosiasiallisista kuluista.

(Oikeusministeriö 2013, 34–35.) Koska esimerkiksi sähkölaskut voivat omakotitalossa vaihdella paljonkin vuodenajan mukaan, hakijaa yleensä pyydetään esittämään tositteet vähintään puolelta vuodelta niin, että mukana on kesä- ja talvi-kuukausia. Näistä lasketaan keskiarvo kuukausittaiseksi menoksi. (Oikeusministeriö 2013, 35.)

Asumismenot voidaan jättää hyväksymättä, jos ne ovat kohtuuttomat hakijan perhetilanteeseen nähden. Esimerkiksi jos yksinäinen ihminen asuu 70 neliön kolmiossa, jonka vuokra on 900 euroa, voidaan katsoa, että asunto on kokonsa puolesta ylimitoitettu. (Oikeusministeriö 2013, 35.) Kustannuksia arvioidessa voidaan käyttää apuna esimerkiksi asumistukilain (934/2014) 10 §:n taulukkoa enimmäis-asumismenoista eri alueilla. (Oikeusministeriö 2013, 35.) Lain mukaan esimerkiksi Joensuussa yksinäisen henkilön asumismenoista otetaan huomioon 411 euroa asumistukipäätöstä tehdessä.

Oikeusapulain 15 §:n mukaan hakijan on ilmoitettava, jos hänen tulonsa muuttuvat olennaisesti, koska taloudellisen tilanteen muuttuminen voi vaikuttaa hakijan omavastuuseen. Oikeusaputoimisto voi lakkauttaa oikeusavun antamisen, jos sen myöntämiseen tarvittavia edellytyksiä ei ole olemassa, ne ovat muuttuneet tai oikeusavun tarve lakkaa. Oikeusaputoimisto voi muuttaa jo annettua päätöstä tai tehdä uuden hylkäävän päätöksen. Oikeusavun lakkauttamisen yhteydessä voidaan päättää uuden päätöksen käytöstä taannehtivasti niin, että hakijan omavastuu määräytyy uusimman päätöksen mukaan. (16 §.) Mikäli hakijalla on kuitenkin edelleen oikeus oikeusapuun, perusomavastuu voi jaksottua erilaisiin käyttövarakausiin sen perusteella, miten hakijan taloudellinen tilanne on muuttunut.

Vaikka oikeusapupäätöstä voi muuttaa takautuvasti, niin oikeusapua ei voi takautuvasti kokonaan lakkauttaa. Helsingin hovioikeuden ratkaisussa 10.4.2018 dnro R 17/2405 tuomioistuin muutti käräjäoikeuden päätöksen, jossa käräjäoikeus peruutti hakijan oikeusavun avustajan määräyksen, ja määräsi hakijan maksamaan avustajan korvaukset itse. Käräjäoikeus oli perustellut päätöstään avustajan

määräyksen purkamisesta sillä, että asia oli ollut yksinkertainen ja hakija oli pystynyt itse kertomaan oikeudessa käsiteltävään asiaan vaikuttaneista seikoista. Kyseessä oli sakkorangaistuksen muuttaminen vankeudeksi, ja hakijan avustaja oli ehtinyt jo tehdä toimenpiteitä asiassa. Hovioikeus totesi päätöksessään, että oikeusapulaki ei mahdollista oikeusavun lakkauttamista takautuvasti tilanteessa, jossa avustaja on tehnyt jo toimenpiteitä. Käräjäoikeuden tuomio kumottiin kokonaisuudessaan, ja oikeusaputoimiston oikeusapupäätös jäi voimaan.

3.3.2 Lisäomavastuu

Perusomavastuu määrittää siis hakijan oikeuden oikeusapuun sekä sen, millä omavastuulla hän vastaa oikeusavun kustannuksista. Hakijalla voi kuitenkin olla omistuksissaan muuta varallisuutta, joka vaikuttaa hänen kykyynsä maksaa oikeudellisesta avusta. Tämän vuoksi käyttövaralaskelmassa tehdään myös selvitys hakijan varallisuudesta, jolla määritellään hakijan mahdollinen lisäomavastuu. Lisäomavastuu tulee maksettavaksi, jos hakijalla tai tämän puolisoilla on varallisuutta, jonka arvo on yli 5 000 euroa (Oikeusapuasetus 7§). Lisäomavastuu on puolet hakijan 5 000 euroa ylittävästä varallisuudesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että mikäli hakijalla on esimerkiksi 10 000 euron arvosta varallisuutta, siitä otetaan huomioon puolet 5 000 euroa ylittävästä osuudesta, eli 2 500 euroa. Tällä osuudella hakija vastaa itse oikeusavun kustannuksista, kun laskusta on ensin vähennetty perusomavastuun määrä (Oikeusministeriö 2013, 27). Eli esimerkiksi jos avustajan palkkio olisi 4 000 euroa, henkilön perusomavastuu 20 prosenttia ja lisäomavastuu 2 500 euroa, niin hakijan omavastuuosuus olisi 800 euroa. Jäljelle jäävästä 3 200 eurosta hakija maksaisi lisäomavastuunsa 2 500 euroa.

Varallisuutena ei oikeusapuasituksen 7.2 §:n mukaan huomioida hakijan vakiutuista asuntoa, vapaa-ajan asuntoa tai autoa, ellei niiden arvo ole kohtuuton hakijan perheen kokoon ja tarpeeseen nähden. Myöskään kuolinpesän osuutta, joka on kiinteää varallisuutta, tai elinkeinon harjoittamiseen liittyvää varallisuutta ei lasketa lisäomavastuun alaiseksi varallisuudeksi. Varallisuutena huomioidaan

muun muassa sijoitusasunnot tai metsäpalstat, pankkitalletukset, osakkeet tai muut arvopaperit, rahasto-osuudet, ei-välttämättömät kulkuneuvot kuten veneet, moottoripyörät tai matkailuautot, ja lomaosakkeet. Varallisuuden arvosta vähennetään niihin kohdistuvat lainat. Lisäomavastuuta ei voi jaksottaa kuten perusomavastuuta, vaan jos hakijalle on laskettu lisäomavastuuosuus, sen määrä ei voi laskea, vaan ainoastaan nousta. Lisäomavastuuta määriteltäessä voidaan myös poikkeustilanteessa jättää huomioimatta hakijan puolison varallisuus, jos se olisi erityisestä syystä kohtuutonta. Tällainen tilanne olisi esimerkiksi se, että hakijan asia on erittäin henkilökohtainen ja sillä on hakijalle suuri merkitys, kuten vahingonkorvausten hakeminen vakuutuslaitoksilta. (Oikeusministeriö 2013, 42.)

Lisäomavastuuna huomioidaan oikeusapuasetuksen 18 §:n mukaan myös perunkirjoitusasiassa kuolinpesän arvo ennen velkojen kattamista. Jos oikeusapu on myönnetty ositusta tai perinnönjakoa varten, lisäomavastuuksi lisätään hakijan saama perintö tai tasinko, kun toimeksianto päättyy (19 §). On kuitenkin tilanteita, joissa tasinkoa ei oteta huomioon lisäomavastuuna. Rovaniemen hovioikeuden ratkaisussa RHO 2012:1 hakijan lisäomavastuu poistettiin, koska sen katsottiin olevan kohtuuton. Tapauksessa sekä hakija että hänen ex-puolisonsa olivat oikeutettuja oikeusapuun korvauksetta. Osituksen tuloksena hakijan ex-puoliso sai omistukseensa omakotitalon, ja maksoi hakijalle tasinkoa 80 000 euroa, jolla hakija osti itsellensä uuden asunnon. Oikeusaputoimisto huomioi maksetun tasingon 5000 euroa ylittävältä osuudelta lisäomavastuuksi. Hovioikeus kuitenkin katsoi, että kysymyksessä oli varallisuuserä, joka tuli hakijan vakituudesta asunnosta, muuttui väliaikaisesti rahaksi, ja palasi takaisin asuntovarallisuudeksi. Lisäomavastuu olisi siis kohtuuton, koska hakijan vakituista asuntoa ei normaalisti laskettaisi lisäomavastuuseen.

Mikäli hakijan käyttövarat ylittävät laissa määritellyt rajat, hakija ei ole oikeutettu oikeusapuun. Julkinen oikeusavustaja voi kuitenkin ottaa hakijan asiakkaaksi oikeusaputoimistoon niin sanottuna ”täyden korvauksen asiakkaana”. Tällöin asiakas maksaa avustajan toimenpiteistä paikkakunnan keskimääräistä asianajopalkkiota vastaavan korvauksen, joka on 180–220 euroa tunnilta.

Valtioneuvoston asetuksessa oikeusavun palkkioperusteista (290/2008) 6 §: ssä määritellään, että julkisen oikeusavustajan palkkion määrä oikeusapuun oikeutetuille on 110 euroa tunnilta. Täyden korvauksen asiakkaiden avustaminen ei saa kuitenkaan häiritä oikeusapuun oikeutettujen asiakkaiden palveluja, joten niiden ottaminen on harkinnanvaraista ja riippuu aina avustajan työtilanteesta (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 10 §). Vuonna 2012 10 % koko maan oikeusaputoimistojen asiakkaista maksoivat palveluista täyden korvauksen. Täyden korvauksen asiakkaat eivät siis varsinaisesti saa oikeusapua, vaan heidän toimeksiantonsa ovat puhtaasti liiketoiminnallisia. (Rissanen 2013, 45, 56.)

Oikeusapulain 3 §:n mukaan hakija voi myös saada oikeusapua, jos hän kykenee osoittamaan, ettei pysty suoriutumaan taloudellisesti asian hoidosta aiheutuvista kuluista, koska elinkustannukset hänen asuinmaassaan ovat korkeammat kuin Suomessa. Tällä menettelyllä on tarkoitus estää se, että toisessa EU:n jäsenvaltiossa asuva henkilö joutuisi eriarvoiseen asemaan, vaikka hänelle jäisi tosiasiallisesti saman verran käyttövaraa kuin Suomessa asuvalle (HE 140/2004 vp, 17).

3.4 Oikeusavun myöntämisen esteet

Oikeusapu voidaan jättää myöntämättä muistakin syistä kuin käyttövarojen ylitymisestä. Oikeusapulain 7.1 §:n mukaan julkista oikeusapua ei anneta, jos asialla on hakijalle selvästi vähäinen merkitys. Tällä tarkoitetaan sitä, että asia on sellainen, jota järkevästi asioitaan hoitava henkilö ei saattaisi tuomioistuimeen, jos olisi itse vastuussa oikeudenkäynnin kuluista. Oikeusapulain esityön mukaan säännöksellä pyritään estämään valtion varojen käyttö perusteettomiin oikeudenkäynteihin (HE 82/2001 vp 89). Oikeusapu voidaan katsoa olevan myös tarkoituksetonta asiasta saatavaan hyötyyn nähden (Oikeusapulaki 7.2 §). Tällä tarkoitetaan sitä, että oikeusavun antamisesta voidaan kieltäytyä, jos asian hoitamisesta saatava hyöty olisi hakijalle niin vähäinen, että oikeusavun myöntäminen ei olisi tarkoituksenmukaista. Hakijan oma mielipide asian merkityksellisyydestä ei vaikuta oikeusavun antamiseen. (HE 82/2001 vp 89 – 90.) Hakijalla voi olla esimerkiksi

vääristynyt kuva omasta asemastaan, eikä hän itse käsitä, että asian menestymismahdollisuudet ovat olemattomat, tai hänen vaatimuksensa ovat perusteettomia. Hallituksen esityksessä kuitenkin linjataan, että oikeusavun myöntämistä ei pidä lähtökohtaisesti perustaa siihen, minkälainen lopputulos hakijan oikeudenkäynnissä mahdollisesti olisi, vaan siihen tulisi kiinnittää huomioita vain silloin, kun hakijan vaatimukset ovat ilmiselvästi perättömiä. (HE 82/2001 vp, 90.)

Oikeusapua ei myönnetä, jos asian ajaminen olisi oikeuden väärinkäyttämistä (Oikeusapulaki 7.3 §). Väärinkäytöksellä tarkoitetaan rikoksen tunnusmerkistön täyttävää tekoa, kuten petosta tai asiakirjan väärentämistä, jolla hakija pyrkii saamaan itselleen etua. Väärinkäyttö voi olla myös tietoista laiminlyöntiä, kuten oikeusapupäätökseen vaikuttavien olosuhteiden tahallista ilmoittamatta jättämistä. (Oikeusministeriö, 2013, 79.) Oikeusapua ei myöskään myönnetä, jos asia perustuu siirrettyyn oikeuteen (Oikeusapulaki 7.4 §). Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa oikeusapua hakenut henkilö on siirtänyt varallisuuttaan, jotta olisi oikeutettu ilmaiseen oikeusapuun (HE 82/2001 vp, 62).

Yksittäinen oikeusaputoimisto voi olla myöntämättä oikeusapua esteellisyyden takia. Lain valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä (477/2016) 11 §:ssä määritellään, että julkinen oikeusavustaja on esteellinen asianajajista annetun lain mukaan. Julkisista oikeudenkäyntiavustajista annetun lain (715/2011) 8 §:n mukaan oikeusavustajan tulee olla toimeksiannon ottaessaan ja sitä hoitaessaan esteetön sekä olla riippumaton ulkopuolisista vaikutteista, jotka voisivat vaikuttaa asian hoitoon tai vaikuttaa hänen riippumattomuuteensa. Oikeusaputoimisto ei voi ottaa toimeksiantoa hoitaakseen, jos hakijan vastapuoli on oikeusaputoimiston päämiehenä riippumatta siitä, kuka vastapuolta toimistossa edustaa. Esteellisyyttä ei kuitenkaan välttämättä ole, jos vastapuoli on asiakkaana muun oikeudellisen asian takia, tai esimerkiksi edunvalvonnan asiakas. Esimerkiksi Turun hovioikeus ratkaisi tapauksessa S16/1234, että oikeusaputoimisto ei ollut esteellinen, vaikka oikeusaputoimiston edunvalvoja oli avustanut vastapuolta osituksessa, sillä hakija oli ollut oikeusaputoimiston asiakkaana eri asiaan liittyen. Hovioikeus katsoi, että vaikka osituskiistan molemmat osapuolet ovat olleet saman

toimiston asiakkaita, tapauksessa ei ole tullut ilmi, että oikeusavustaja olisi hakijaa avustaessaan antanut tietoon ositukseen liittyviä merkityksellisiä asioita. (Edilex-uutiset, 19.6.2017.)

Toimiston esteellisyys ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hakija olisi kokonaan julkisten oikeusaputoimistojen palveluiden ulkopuolella, sillä esteellisyytilanteessa hakija ohjataan toisen oikeusaputoimiston puoleen. Oikeusapu- ja edunvalvontapiirit muodostuvat kuudesta eri toimialueesta, joiden sisällä on useita eri oikeusaputoimistoja. Tämän ansiosta hakija voi saada julkista oikeusapua, vaikka yksittäinen toimisto olisikin esteellinen. Esteellisen toimiston kanssa samaan oikeusapu- ja edunvalvontapiiriin kuuluva toimisto voi avustaa hakijaa, kunhan toimiston avustaja ei ole henkilökohtaisesti esteellinen asiassa. (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 11 §). Esimerkiksi Itä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiriin kuuluvat Etelä-Savon, Pohjois-Karjalan sekä Pohjois-Savon oikeusaputoimistot, jolloin esteellisyytilanteessa toimistot ohjaavat hakijan toisen toimiston asiakkaaksi.

Vuonna 2012 tehdyn tutkimuksen mukaan oikeusaputoimistojen yhdistäminen on lisännyt esteellisyyksien määrää ja samalla laskenut toimistojen toimeksiantojen määriä. Esteellisyyksien lisääntyminen on riski etenkin maalaiskunnissa, joissa toimisto kattaa maantieteellisesti isoja alueita, eikä vaihtoehtoisia asianajopalveluita ole yhtä paljon kuin kaupungeissa. (Rissanen 2013, 67.) Mikäli hakija ei pysty asioimaan toisessa oikeusaputoimistossa, hakija ohjataan yksityiselle oikeusavustajalle. Muissa kuin tuomioistuinasioissa eli niin sanotuissa ulkoprosessuaalisissa asioissa toiseen oikeusaputoimistoon ohjaaminen esteellisyytilanteissa on kuitenkin ensisijainen vaihtoehto ennen yksityiselle avustajalle ohjaamista (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 12 §).

3.5 Oikeusapupäätöksen muutoksenhaku

Päätöksen oikeusavun myöntämisestä tekee oikeusaputoimisto, mutta oikeusavun hakijalla on mahdollisuus saattaa hakemus tuomioistuimen ratkaistavaksi, mikäli hakija katsoo, ettei oikeusapupäätöstä ole tehty oikein (Oikeusapulaki 11 §). Hallituksen esityksessä 82/2001 vp, s 60 määritellään, että oikeusaputoimistojen tekemien päätösten kontrollointi ja oikeellisuuden tarkistaminen ylemmällä oikeusasteella on tärkeää, koska oikeusapua voi hakea vain oikeusaputoimistosta. Hakija voi tehdä ratkaisupyynnön kaikista oikeusapupäätökseen sisältyvistä asioista, mutta edellytyksenä on, että oikeusapuhakemus on joko kokonaisuudessaan tai osittain hylätty (Rissanen 2013, 35). Ratkaisupyynnön voi esittää esimerkiksi oikeusavun myöntämiseen liittyvästä päätöksestä, omavastuuosuu-den määrästä, avustajan määräämisestä tai sen palkkioista.

Oikeusapulain 24 §:n mukaan ratkaisupyynnö on jätettävä kirjallisesti 30 päivän kuluessa oikeusapupäätöksen tiedoksisaannista, ja siinä on ilmoitettava päätös, jota ratkaisupyynnö koskee, sekä millä perusteella hakija on tyytymätön annettuun päätökseen. Ratkaisupyynnö jätetään päätöksen tehneelle oikeusaputoimistolle, joka joko itseoikaisee päätöksen, tai siirtää päätöksen tuomioistuimen ratkaistavaksi (Rissanen, 2013, 35). Jos oikeusaputoimisto itseoikaisee oikeusapupäätöksen, tulee oikaisusta ilmoittaa heti ratkaisupyynnön jättäneelle hakijalle (Oikeusapulaki 25 §).

Oikeusaputoimiston on viipymättä toimitettava ratkaisupyynnö tuomioistuimen käsiteltäväksi. Oikeusapuhakemus käsitellään siinä tuomioistuimessa, jossa hakijan pääasia on esillä. Jos asian käsittely tuomioistuimessa on jo päättynyt, eikä muutoksenhaku-aika ole kulunut umpeen, ratkaisupyynnön käsittelee asiaa viimeksi käsitellyt tuomioistuin. Kuitenkin jos valitus tuomiosta on jätetty, ratkaisupyynnön käsitteleminen siirtyy sille tuomioistuimelle, josta muutosta haetaan. (Oikeusministeriö 2013, 57 – 58.) Aina hakijan asiaa ei voida saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Näissä tilanteissa ratkaisupyynnö osoitetaan hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä oikeusaputoimisto sijaitsee (Hallintolainkäyttölaki

586/1996, 12 §). Asioita, joita ei voi saattaa tuomioistuimeen ovat esimerkiksi testamentin tai perukirjan laatiminen (HE 82/2001 vp s 61.) Oikeusapulain 25 §:n mukaan julkisen oikeusavustajan on ratkaisupyynnön jättäneen pyynnöstä huolehdittava asiassa tarvittavista välttämättömistä toimenpiteistä siihen saakka, kunnes tuomioistuin antaa päätöksen ratkaisupyyntöön. Jos oikeusaputoimiston päätöstä ei muuteta, hakijalta peritään korvaus avustajan toimenpiteistä. Tuomioistuimen päätös annetaan tiedoksi pyynnön lähettäneelle oikeusaputoimistolle, sekä oikeusapua hakeneelle.

4 Yksityisten avustajien käyttö julkisessa oikeusavussa

Tuomioistuimessa käsiteltävissä asioissa hakija saa itse päättää, haluaako avustajakseen julkisen vai yksityisen oikeusavustajan. Lakivaliokunnan mietinnässä LaVM 22/2001 perustellaan, että asianomaisen oikeus valita itse avustajansa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kulmakivi ja osa perus- ja ihmisoikeuksia. Tämän vuoksi on loogista, että oikeusapua voivat antaa valtion varoin myös yksityiset avustajat tuomioistuinasioissa. Laissa valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä (388/2002) säädetään, että oikeusaputoimisto voi kuitenkin tietyissä tilanteissa ohjata asiakkaan yksityisen avustajan puoleen muissakin kuin tuomioistuinasioissa. Julkinen oikeusavustaja voi olla työtilanteensa takia estynyt hoitamaan kiireellistä asiaa, tai avustajan ja oikeusavun hakijan väliltä puuttuu keskinäinen luottamus. Peruste ohjaukseen voi olla myös, jos oikeusaputoimisto ei pysty palvelemaan hakijaa tämän äidinkielellä suomeksi tai ruotsiksi. Ohjaus voidaan tehdä myös muusta perustellusta syystä. (12 §.) Perusteltu syy voi olla esimerkiksi se, ettei julkisella oikeusavustajalla ole asian hoitoon tarvittavaa asiantuntemusta (Rissanen 2014, 33). Ohjaus yksityiselle avustajalle ulkoprosessuaalisissa asioissa on kuitenkin aina poikkeus, ja avustajan toimenpiteitä voidaan tällöin rajata esimerkiksi tiettyyn tuntimäärään (Oikeusministeriö, 2013, 50). Hakija voi ohjautua suoraan yksityiselle avustajalle myös muiden viranomaisten neuvonnan perusteella. Ohjaava viranomainen voi olla esimerkiksi

poliisi, tai kiireellisissä tapauksissa tuomioistuin, joka ottaa yhteyttä suoraan yksityiseen avustajaan. (Rissanen 2014, 35.)

Jos oikeusaputoimisto ohjaa hakijan yksityiselle avustajalle tuomioistuinasiassa, ei sen lain mukaan tarvitse antaa hakijalle mitään todistusta tai päätöstä siitä, että hän on käynyt oikeusaputoimistossa. Laissa valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä mainitaan vain, että hakija ohjataan yksityisen avustajan puoleen 12 §:ssä kerrotuissa tilanteissa. Oikeusaputoimistot kuitenkin yleensä antavat hakijalle niin sanotun osoituksen kääntyä yksityisen avustajan puoleen silloin, kun hakijan asia on ulkoprosessuaalinen. Osoituksella tarkoitetaan asiakirjaa, jonka hakija voi antaa yksityiselle avustajalleen oikeusapuhakemuksen liitteeksi todisteeksi siitä, että hakija on käynyt oikeusaputoimistossa ennen yksityisen puoleen kääntymistä. Osoituksen puuttuminen ei kuitenkaan ole este oikeusavun saamiselle. Esimerkiksi Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksessä KHO 2016:27 A oli hakenut yksityisen avustajan määräämistä maahanmuuttovirastossa vireillä olleeseen alaikäisen lapsen kansalaisuuden menettämistä koskevaan asiaan. Oikeusapuhakemus oli sähköisen järjestelmän kautta ohjautunut Ylivieskan oikeusaputoimiston käsiteltäväksi, joka oli hylännyt hakemuksen sillä perusteella, että lain mukaan muissa kuin tuomioistuinasiassa oikeusapua antaa julkinen oikeusavustaja, eikä yksityisen avustajan määräämiseen ollut perusteita. Ylivieskan oikeusaputoimisto ei määrännyt asiaan julkista oikeusavustajaa eikä arvioinut hakijan oikeutta oikeusapuun muilta osin.

A jätti ratkaisupyynnön asiasta, jonka käsitteli Pohjois-Suomen hallinto-oikeus. A vetosi lausunnossaan siihen, että oli aikaisemmin käynyt Helsingin oikeusaputoimistolla, mutta oikeusaputoimisto ei voinut ottaa asiaa hoitaakseen työkiireiden vuoksi. A:n mukaan toimisto oli ohjannut hänet yksityiseen asianajotoimistoon. Ylivieskan oikeusaputoimisto oli todennut, ettei Helsingin oikeusaputoimiston tilanteesta ollut toimitettu selvitystä. Hallinto-oikeus hylkäsi ratkaisupyynnön, koska osoitusta yksityiselle avustajalle ei ollut esitetty, eikä asia ollut tuomioistuimessa käsiteltävänä.

A valitti ratkaisusta korkeimmalle hallinto-oikeudelle. KHO päätti, että hakijalle myönnetään oikeusapu ja määrätään yksityinen avustaja takautuvasti oikeusapuhakemuksen jättämispäivästä lähtien. Perusteluissaan KHO totesi, että oikeusapulaki ei määrittele, että oikeusapuhjaus yksityiselle avustajalle tulisi tehdä kirjallisesti tai että siitä tulisi tehdä erillinen päätös, vaan pelkkä suullinen ohjaus on riittävä peruste. Koska hakijalla oli ollut lyhyt aikataulu valituksen tekemiseen, KHO katsoi, että kertomus Helsingin oikeusaputoimiston kiireistä on uskottava.

Yksityisten oikeusavustajien oikeusapuhakemukset saapuvat oikeusaputoimistojen käsiteltäväksi pääosin sähköisesti. Yksityisen avustajan määräämistä haettaessa hakijan tulee esittää riittävä selvitys asiasta, johon oikeusapua haetaan, ja perustelu yksityisen avustajan määräämiselle. Tuomioistuinasiaissa riittävä selvitys on esimerkiksi riita-asiassa haastehakemus tai siihen annettu vastaus ja rikosasiassa syyttäjän vaatimukset. (Valtion asetus oikeusavusta 9 §.) Tuomioistuinasialla tarkoitetaan myös asioita, jotka eivät vielä ole tuomioistuimessa käsittelyssä, mutta joita ollaan saattamassa sinne. Näin ollen yksityisen avustajan voi saada tietyin edellytyksin jo ennen asian etenemistä tuomioistuimeen, kunhan hakemuksessa on riittävä selvitys siitä, että asiassa ollaan ajautumassa tuomioistuimeen. Avustaja voidaan määrätä jo esitutkintavaiheessa, jos asian vakavuus, luonne, sekä hakijan henkilökohtaiset ominaisuudet puoltavat avustajan tarvetta. (Oikeusministeriö 2013, 48.)

Yksityisille avustajille myönnettyjen oikeusapupäätösten määrä oli 21 581 vuonna 2012. Tämä vastaa noin kolmannesta kaikista oikeusapupäätöksistä. Tutkimuksen mukaan yksityisten avustajien oikeusapupäätösten osuus kaikista päätöksistä on noussut 2010-luvulla. (Rissanen 2013, 75.) Vuonna 2014 julkaistun tutkimuksen mukaan yksityisiä avustajia käytetään oikeusapuasioiden hoitamiseen enemmän sellaisissa maakunnissa, joissa oikeusaputoimistojen jonotusajat ovat pitkät. Pitkät jonotusajat johtavat siihen, että oikeusaputoimistot joutuvat antamaan asiakkailleen enemmän osoituksia yksityisille avustajille. Joissain maakunnissa yksityisten avustajien käytön osuus on huomattavasti pienempi, joka voi johtua esimerkiksi palveluntarjoajien vähyydestä. (Rissanen 2014, 15.)

Mikäli muu kuin asianajaja tai julkinen oikeusavustaja haluaa hoitaa yleisissä tuomioistuimissa käsiteltäviä oikeusapuasioita, hänellä on oltava oikeudenkäyntiavustajalautakunnalta haettu lupa hoitaa avustajan tehtäviä. Lupalakimiesjärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 2013, ja sen tarkoitus on valvoa avustajien työn laatua, ja näin varmistaa asiakkaan oikeusturvaa. (Rissanen 2014, 48.) Avustajien kelpoisuusvaatimuksista säädetään laissa luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista (2011/715). Lain 2 §:ssä määritellään, että luvan saaminen oikeudenkäyntiasiamiehenä tai -avustajana toimimiseen edellyttää esimerkiksi oikeustieteiden ylempää korkeakoulututkintoa Suomessa, tai vastaavan, Suomessa tunnustetun tutkinnon suorittamista ulkomailla, sekä riittävää perehtyneisyyttä avustajan tehtäviin. Perehtyneisyydellä tarkoitetaan lain mukaan sitä, että henkilö on suorittanut asianajotutkinnon ja tuomioistuinharjoittelun, sekä toiminut joko vähintään vuoden syyttäjän tehtävissä tai muussa avustajan toimeen perehdyttävässä tehtävässä. Luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista pidetään oikeudenkäyntiavustajalautakunnan ylläpitämää luetteloa, josta oikeusaputoimistot varmistavat avustajan kelpoisuuden toimia oikeusapua antavana tahona.

5 Pohdinta

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, millaisin edellytyksin julkista oikeusapua myönnetään ja minkälaisia rajoituksia sen myöntämiseen liittyy, sekä selvittää, mitkä seikat voivat olla oikeusavun myöntämisen esteenä. Tutkimuskysymysten avulla oli tarkoitus muodostaa lainopillinen tutkimus käyttäen lähteinä lakeja, niiden esitöitä, oikeuskäytäntöä ja aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Pohjustin aihetta kertomalla julkisen oikeusavun suhteesta yksilön oikeusturvan toteutumiseen Suomen perustuslain sekä kansainvälisen lainsäädännön kautta, sekä kertomalla, mitä oikeusapu sisältää.

Ensimmäiseksi käsittelin oikeusavun sisältöä ja sen rajoituksia. Oikeusavun sisällöstä säädetään oikeusapulaissa. Se määriytyy hakijan asian laadun, laajuus-

den, sekä sen merkityksellisyyden kautta. Oikeusapu kattaa monenlaisia oikeudellisia ongelmia tuomioistuinkäsittelyistä asiakirjojen laatimiseen. Suurin osa oikeusaputoimistojen toimeksiannoista liittyvät perhe- ja perintöoikeuteen.

Oikeusapuun oikeutetun ei tarvitse maksaa avustajan palkkioita, eikä mahdollisia tulkkaus- tai käännöskuluja, joita asian käsittelystä koituu. Oikeusavun asiakas vapautuu myös asian käsittelyssä syntyvistä muista kuluista, kuten asiakirjojen toimituskuluista. Avustajaa ei kuitenkaan aina myönnetä, vaan avustajan tarve määritellään asian laadun ja hakijan henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan. Asioita, joihin avustajaa ei lähtökohtaisesti myönnetä ovat yksinkertaiset hake- mus- ja rikosasiat. Mikäli avustajan tarvetta ei ole, on mahdollista saada muut oikeusapuun sisältyvät edut. Valtio ei kuitenkaan korvaa vastapuolen oikeuden- käyntikuluja. Muita oikeusavun muotoja ovat vähäinen oikeudellinen neuvonta, sekä puhelinneuvonta, joita voidaan antaa ilman käyttövarojen tarkistamista. Ul- komailta tapahtuvaan asiaan voidaan antaa oikeudellista neuvontaa, tai poik- keustapauksessa oikeusministeriön myöntämä vapautus asian hoitoon mene- vistä kuluista. Poikkeustapaus voi olla esimerkiksi seksuaalirikos tai lapsikaappaus.

Oikeusapu kattaa laajasti erilaisia oikeudellisia asioita ja laki on selkeä siltä osin, minkälaisiin asioihin oikeusapua voidaan myöntää. Oman kokemukseni mukaan ihmiset ovat kuitenkin melko epävarmoja siitä, missä asioissa oikeusaputoimiston puoleen voi kääntyä. Monet esimerkiksi ajattelevat, että oikeusapua voi hakea vain tuomioistuinasioihin, eikä vaikkapa asiakirjan laatimista varten välttämättä ymmärretä hakeutua oikeusavun piiriin. Koska asiaan ei kuitenkaan haluta käyt- tää kalliita lakimiehiä, voi tilanne johtaa siihen, että ihmiset laativat itse asiakirjoja, joiden tekemiseen olisi hyvä käyttää asiantuntevaa apua. Toisaalta joskus haki- jan on vaikea ymmärtää sitä, että oikeusaputoimistot eivät auta sellaisissa asi- oissa, jotka omia asioitaan hoitamaan kykenevä ihminen osaa tehdä itse. Esimer- kiksi vaikkapa avioerohakemuksen täyttämisen tai rikosilmoituksen tekeminen ovat sellaisia, jotka pitäisi tehdä itse ennen oikeusaputoimistoon hakeutumista.

Oikeutta oikeusapuun arvioidaan hakijan varallisuuden, henkilökohtaisten ominaisuuksien, sekä asian laadun perusteella. Oikeusapulaki määrittää kriteerit oikeusapuun oikeutetulle hakijalle. Oikeusapua ei myönnetä yhdistyksille tai yrityksille. Hakijan tulee olla pysyvästi Suomessa tai muussa EU-maassa asuva henkilö, tai hänen asiansa tulee olla vireillä suomalaisessa tuomioistuimessa. Turvapaikanhakijat ovat oikeutettuja oikeusapuun muiden kuin turvapaikkapuhutteluiden osalta, vaikka niihinkin voidaan erityistilanteessa myöntää avustaja, jos hakijan henkilökohtaiset ominaisuudet sitä vaativat. Hakijan mahdollinen oikeus-turvavakuutus voi olla este oikeusavun saamiselle, mikäli vakuutus korvaa asian hoidosta aiheutuneet kulut. Oikeusapu voidaan myöntää vakuutuksen enimmäiskorvausrajan ylittävälle osuudelle, jos sen katsotaan olevan tarpeellista oikeus-turvan turvaamiseksi.

Oikeusapua haetaan oikeusaputoimistoilta joko sähköisesti, kirjallisesti tai toimistossa paikan päällä. Hakijan täytyy ilmoittaa kaikki tarvittavat tiedot asian ratkaisemiseksi, tai oikeusapu voidaan jättää myöntämättä. Oikeusaputoimisto voi pyytää tietoja muilta viranomaisilta, mutta siitä on ilmoitettava hakijalle ennen tietojen pyytämistä.

Hakijan taloudellinen tilanne määritellään käyttövaralaskelman avulla. Käyttövaralaskelma määrittää sen, onko hakija oikeutettu täysin ilmaiseen oikeusapuun, vai maksaako hän omavastuuosuuden oikeusavun palveluista. Käyttövara laskiessa otetaan huomioon puolison tulot, ellei puoliset ole toistensa vastapuolia, tai hakija vastaajana rikosasiassa. Lapsen asiaa, kuten elatusapua hoidettaessa käyttövaralaskelmassa huomioidaan vain lapset tulot.

Käyttövaralaskelmasta säädetään valtioneuvoston asetuksessa oikeusavusta. Perusomavastuu muodostuu hakijan tosiasiallisista käyttövaroista, joka saadaan selville, kun hakijan nettotuloista vähennetään asumismenot, mahdolliset elatusmaksut, sekä ulosotto- tai velkajärjestelysuoritukset. Palkkatulojen tai pääomatulojen, kuten vuokratulojen lisäksi suuri osa sosiaalisista etuuksista lasketaan hakijan tuloiksi. Asumismenoiksi lasketaan kohtuullinen vuokra tai yhtiö- tai hoitovastike, sekä muut pakolliset kulut kuten vesi ja sähkö. Asuntolainasta tai

siihen rinnastettavissa olevasta lainasta huomioidaan lainan korot. Omakotitalossa asuvan kuukausittaiseksi asumiskuluksi voidaan merkitä suoraan 250 euroa ilman tositteita, mutta halutessaan hakija voi esittää tositteet kustannuksista, mikäli uskoo niiden olevan enemmän. Asumismenojen lisäksi jokaisesta hakijan huollettavasta lapsesta tehdään 300 euron lapsivähennys käyttövaralaskelmaan. Mikäli hakijan tulot ylittävät laissa määritellyt rajat, ei oikeutta oikeusapuun ole. Oikeusaputoimistot voivat kuitenkin ottaa hakijan asian hoitaakseen niin, että hakija maksaa täyden korvauksen oikeusavun palkkioista. Tällaisia liiketoiminnallisia asiakkaita otetaan harkinnanvaraisesti, eivätkä ne saa olla esteenä oikeusapuun oikeuttujen hakijoiden asioiden hoitoon.

Perusomavastuun lisäksi käyttövaralaskelmassa selvitetään hakijan mahdollinen varallisuus, josta voi muodostua lisäomavastuu. Lisäomavastuu on puolet hakijan 5000 euroa ylittävästä varallisuudesta. Varallisuuteen ei lasketa hakijan kotia, autoa, tai yhtä vapaa-ajanasuntoa, ellei niiden arvo ole kohtuuton. Lisäomavastuuksi lasketaan myös perunkirjoitusasiassa kuolinpesän bruttoarvo, sekä ositusasiassa tasinko, ellei sitä voida pitää kohtuuttomana. Mikäli hakijalla on lisäomavastuu, hän vastaa sillä summalla oikeusavun palkkioista omavastuusuuden jälkeen. Jos hakijan tulot ylittävät käyttövaralaskelman ylärajan, ei julkista oikeusapua voida myöntää.

Vuonna 2012 tehdyssä tutkimuksessa oikeusavun kohdentumisesta käy ilmi, että suuri osa oikeusavun asiakkaista luulee julkisen oikeusavun olevan kaikille ilmaista. Myös muut toimintakäytännöt ja ehdot oikeusavun saamiseen ovat useille epäselviä. (Rissanen 2013, 40.) Allekirjoitan tämän tuloksen täysin, sillä oman kokemukseni mukaan monella hakijalla ei ollut käsitystä siitä, millä perusteilla oikeusapua annetaan, eivätkä he välttämättä ymmärtäneet miksi heidän tulotietojaan kysellään. Tähän varmasti vaikuttaa se, että jokaisen henkilökohtainen kokemus vähävaraisuudesta on erilainen, ja siksi hakijaa voikin järkyttää, kun omasta käyttövaralaskelmasta lopputulokseksi tulee 75 %:n omavastuu. Harjoitteluni aikana huomasin, että henkilö ei aina halunnutkaan toimistoon asiakkaaksi, kun alustavasta käyttövaralaskelmasta paljastuikin omavastuusuus. Näin kävi tietenkin vain sellaisissa tilanteissa, missä oikeudellisen avun saami-

nen ei ollut hakijalle pakollista, vaan enemmänkin yksi vaihtoehto asian hoitamiseen. Omavastuu voi siis osaltaan rajoittaa pienempien asioiden päätymistä toimeksiannoiksi oikeusaputoimistoihin, koska ihmiset eivät halua maksaa siitä. Mielestäni omavastuuprosentit ja tuloajat ovat kuitenkin ajan tasalla ja oikeusavun piiri turvaa suurta osaa väestöstä.

Käyttövaralaskelmassa on rajoituksia, joita pitäisi ehkä päivittää tai harkita uudelleen. Esimerkiksi se, että pakollinen kotivakuutus ei ole käyttövaraa laskiessa huomioitava asumismeno on mielestäni epäreilua, koska kyse on kuitenkin pakollisesta asumismenosta. Toki vakuutusmaksun määrä jaettaisiin 12 kuukaudelle, jolloin summa ei olisi kovin suuri, mutta hakijan kannalta sillä voi olla suuri merkitys, joutuuko maksamaan 20 % vai 30 %:a omavastuuta. Tänä päivänä on myös suhteellisen pakollista omistaa puhelin ja puhelinliittymä, joten mielestäni olisi oikein, että puhelinmaksutkin hyväksyttäisiin vähennyksenä. Myös asuntolainan lyhennyksen huomioiminen on asia, jota mietin jo harjoitteluni aikana. Tällä hetkellä asuntolainasta tai siihen rinnastettavasta lainasta hyväksytään vähennyksenä vain lainan korot. Toki lainan ottaminen ylipäättänsä on vapaaehtoista, eikä se ole pakollinen kulu, mutta se voi kuitenkin olla suuri osa hakijan kuukausittaisista menoista. Siksi pitäisi olla jokin mahdollisuus ottaa myös lainanlyhennys huomioon perusomavastuun laskennassa, varsinkin jos lainanlyhennyksen jälkeen hakijalle jää tosiasiallisesti alle 600 euroa käyttövaraa kuukaudessa.

Lisäomavastuun osalta pohdin sitä, miksi lisäomavastuu ei voisi vähentyä tietyissä tilanteissa. On toki ymmärrettävää, että jos lisäomavastuu voisi jaksottua niin kuin perusomavastuu, se voisi houkutella ihmisiä siirtämään varojaan väliaikaisesti muualle, jotta lisäomavastuuta ei tulisi. Tällöin käyttövaran tulos perustuisi siirrettyyn oikeuteen. Ajattelen silti, että lisäomavastuun vähenemisen pitäisi olla mahdollista niissä tilanteissa, joissa hakija pystyisi todistamaan, että varallisuus on käytetty pakolliseen menoon. Esimerkiksi yllättävä vesivahinko tai taloyhtön putkiremontti voisi olla mielestäni sellaisia suuria menoja, jotka merkittävästi vähentävät hakijan varallisuutta.

Julkisen oikeusapu voidaan jättää myöntämättä myös asiaperusteisesti. Julkista oikeusapua ei myönnetä sellaisiin asioihin, joita hakija ei veisi oikeuteteen, mikäli

joutuisi maksamaan kulut itse. Asian vähäinen merkitys voi siis estää oikeusavun myöntämisen. Ilmiselvissä tapauksissa oikeusaputoimistot voivat myös hylätä oikeusavun saamisen siksi, että asialla ei ole menestymismahdollisuuksia, eikä hakijan vaatimuksilla ole perusteita. Oikeusapua ei myönnetä, jos sen saaminen perustuu oikeuden väärinkäyttöön tai siirrettyyn oikeuteen, eli jos julkisen oikeusavun saamiseksi on tehty rikos tai tietoinen laiminlyönti, tai jos hakija on siirtänyt varojaan muualle tai jättää ilmoittamatta varojaan.

Julkinen oikeusaputoimisto voi olla esteellinen hoitamaan hakijan asiaa. Esteellisyys johtuu useimmiten siitä, että asiakkaan vastapuoli on ollut oikeusaputoimiston asiakkaana, eikä sama toimisto voi edustaa vastapuolia. Esteellisyyden syynä voi myös olla avustajan ja hakijan keskinäisen luottamuksen puute. Julkista oikeusapua voi esteellisyytilanteissa saada toiselta oikeusaputoimistolta, tai yksityiseltä oikeusavustajalta, mikäli asiointi toisessa oikeusaputoimistossa ei onnistu esimerkiksi välimatkan tai esteellisyyden takia. Oikeusaputoimistojen esteellisyytapaukset ovat lisääntyneet viime vuosina, osittain eri virastojen yhdistymisen takia.

Esteellisyyden tarkistaminen on toinen asioista, joka hämmentää oikeusavun asiakkaita. Kaikki eivät halua kertoa oikeusapusihteerille asiansa yksityiskohtia, joten vastapuolen nimen kysyminen voi aiheuttaa negatiivisia reaktioita. Esteellisyys on kuitenkin tärkein asia, mikä tulee selvittää ennen ajanvarausta tai muita jatkotoimenpiteitä, joten asiakas saa itse valita, haluaako kertoa vastapuolen tiedot. Mikäli asiakas ei tahdo kertoa nimiä, ajanvarausta ei tehdä. Esteellisyyden selittäminen asiakkaalle ei ole myöskään helppoa, koska esteellisyyden syytä ei luonnollisesti voi asiakkaalle kertoa tietojen salassapidon takia.

Vaikka esteellisyysasiakkaat tulisi ohjata toisen oikeusaputoimistoon, niin käytännössä sen toteuttaminen on mielestäni ongelmallista. Varsinkin maakunnissa välimatka toiseen toimistoon voi olla kohtuuton hakijalle, eikä esimerkiksi asian hoitaminen videoyhteydellä ole aina mahdollista. Asia voi myös olla sellainen, jota olisi hankala hoitaa videoyhteyden kautta. Puhelinneuvoja kuitenkin ohjataan paljon toisille oikeusaputoimistoille, joten mielestäni nykyinen järjestelmä esteel-

lisyystilanteissa on siltä osin toimiva. Monet esteellisyyden takia oikeusaputoimistosta käännytettävät kuitenkin päätyvät yksityiselle avustajalle juurikin edellä mainittujen syiden takia.

Oikeusapupäätökseen voi hakea muutosta tekemällä valitusosoitus päätöksen tehneelle oikeusaputoimistolle. Oikeusaputoimisto voi joko itse oikaista päätöksen, tai saattaa asian tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ratkaisupyynnön käsittelee tuomioistuinasioissa se tuomioistuin, jossa hakijan asia on esillä, tai jossa sen on viimeisimmin käsitelty. Muissa kuin tuomioistuinasioissa ratkaisupyynnön käsittelee toimivaltainen hallinto-oikeus. Tuomioistuimen ratkaisu annetaan tiedoksi hakijalle sekä oikeusapupäätöksen tehneelle oikeusaputoimistolle.

Ratkaisupyynnötapauksissa tuomioistuimen ratkaisua ei tarvitse tiedottaa kaikille oikeusaputoimistoille. Ratkaisupyynnöistä annetut tuomiot kuitenkin vaikuttavat siihen, miten oikeusaputoimistot ratkaisevat oikeusapupäätöksiä tietyissä tilanteissa. Koska ratkaisuja ei tiedoteta kaikille, voi olla, että eri oikeusapupiirissä oikeusapupäätöksen saa erilaisilla perusteilla. Laki ja asetukset tietenkin rajaavat sitä millä perusteilla oikeusapua myönnetään, mutta asia tulee mielestäni esille parhaiten yksityisille avustajille tehtävissä päätöksissä, joissa myönnetään oikeusapua ulkoprosessuaaliseen asiaan tai vähäiseen tuomioistuinasiaan. Näissä tilanteissa oikeusaputoimiston oma tulkinta vaikuttaa paljon siihen, miten oikeusapupäätös ratkaistaan.

Viimeisenä käsittelin yksityisten avustajien toimintaa oikeusapuasioissa. Asiakas saa valita, hakeeko oikeusapua julkisesta oikeusaputoimistosta vai yksityiseltä asianajajalta, mikäli kyseessä on tuomioistuinasia. Tuomioistuinasiaksi katsotaan myös tilanne, jossa hakijan asia ei vielä ole tuomioistuimen käsiteltävänä, jos voidaan olettaa, että asia päättyy tuomioistuimeen. Ulkoprosessuaalisissa asioissa oikeusaputoimisto voi ohjata asiakkaan yksityiselle avustajalle, mikäli siihen on riittävä syy. Syy voi olla esimerkiksi esteellisyys, avustajien työtilanne, tai muu perusteltu syy, kuten avustajan asiantuntemuksen puute hakijan asiassa. Näissä tapauksissa oikeusapua voidaan kuitenkin rajata esimerkiksi tiettyyn tuntimäärään. Tuomioistuinasioissa asiakas voi mennä yksityiselle suoraan, mutta ulko-

prosessuaalisissa asioissa hakija täytyy ensin käydä julkisessa oikeusaputoimistossa, joka tekee ohjauksen yksityiselle. Ohjausta ei ole määritelty tarkasti laissa, mutta käytännössä oikeusaputoimisto antaa hakijalle osoituksen, jonka perusteella hän voi mennä yksityiseen toimistoon.

Yksityiset avustajat lähettävät oikeusapuhakemukset oikeusaputoimistoille pääosin sähköisesti. Hakemuksen liitteenä tulee olla riittävä selvitys asiasta, sekä peruste yksityisen avustajan käyttöön. Yksityisellä avustajalla tulee olla oikeudenkäyntiavustajalautakunnan myöntämä lupa, jotta hän voi hoitaa oikeusapuasioita. Oikeusaputoimistot tarkistavat luvan oikeusapuhakemuksen yhteydessä. Yksityisiä avustajia käytetään enemmän alueilla, joissa oikeusaputoimistot ovat kiireisiä ja jonotusajat pitkät.

Omasta kokemuksesta sanoisin, että usein hakija ohjataan yksityiseen asianajotoimistoon koska hänen asiansa käsittelyyn tuomioistuimessa tai valituksen jättämiseen on liian vähän aikaa, eikä avustajien ole mahdollista ottaa asiaa hoitaakseen. Harjoitteluni aikana jonotusajat olivat pisimmillään 2-3 viikkoa, joten on ymmärrettävää, etteivät avustajat vältämättä pysty ottamaan kiireellisiä asioita hoitaakseen. On siis mielestäni hyvä, että tuomioistuinasiassa hakijan pystyi ohjaamaan suoraan yksityisille avustajille, jotka usein pystyvät vastaamaan paremmin lyhyen aikataulun toimeksiantoihin, ja asiakas saa tarvitsemansa avun heti.

Mielestäni on kyseenalaista, että laki ei määrittele sitä, millä tavalla oikeusaputoimisto ohjaa asiakkaan yksityiselle. Vaikka kirjallisen osoituksen antamisen pakollisuutta ei ole määritelty oikeusapulaisissa, käytännössä oikeusaputoimistot antavat osoituksen aina silloin, kun hakija ohjataan yksityiselle avustajalle ulkoprosessuaalisissa asioissa. Osoituksen antaminen nopeuttaa oikeusapupäätöksen käsittelyä, sillä kun yksityinen avustaja laittaa osoituksen hakemuksen liitteeksi, asiaa käsittelevä oikeusaputoimisto näkee heti, että hakija on oikeutettu saamaan yksityinen avustaja ulkoprosessuaaliseen asiaansa. Osoituksen antaminen on erityisen tärkeää juurikin siksi, että sähköisesti tehty oikeusapuhakemus voi ohjautua mihin oikeusaputoimistoon tahansa. Osoituksen antamisella vältetään turhat kielteiset oikeusapupäätökset ja ratkaisupyynnöt.

Opinnäytetyöni koostuu pääosin lainsäädännöstä, lain esitöistä, sekä oikeusministeriön julkaisuista ja muusta oikeuskirjallisuudesta. Suuressa osassa ovat myös ratkaisupyynnöt, sillä niiden avulla asiaan liittyvien säädöksiä sisältö on helpommin tulkittavissa.

Oikeuskirjallisuuden löytäminen oikeusavusta oli mielestäni vaikeaa, koska useissa teoksissa kerrotaan vain oikeusavun pääkohdat aiheeseen syventymättä, jolloin niidet sisällöt ovat samanlaisia. Ainoat pelkästään julkiseen oikeusapuun keskittyvät julkaisut ovat tilastollisia tutkimuksia, jotka ovat tämän opinnäytetyön tärkeimmät kirjallisuuslähteet. Oikeuskirjallisuuden vähyyttä merkitsee mielestäni sitä, että julkista oikeusapua koskevien lakien sisältö koetaan selkeäksi, eikä kirjallisuudelle ole ollut tarvetta. Olisi kuitenkin ollut työni kannalta hyödyllistä, että oikeusavusta olisi löytynyt tuoreempaa tilastotutkimusta, sillä oikeusavun asiakasmäärät ovat todennäköisesti nousseet viime vuosina maahanmuuttajien turvapaikka-asioiden takia.

Oikeusaputoimistot ovat olleet monien isojenkin muutosten alla viime vuosina, kun virastoja on yhdistetty toisiinsa. Sen takia jatkotutkimuksena tälle opinnäytetyölle voisi toimia esimerkiksi tutkimus siitä, kuinka virastojen yhdistäminen on vaikuttanut esteellisyyksien määrään. Tutkimusta voisi myös rajata koskemaan jotain muuta osaa oikeusavun toiminnasta, sillä tämä opinnäytetyö keskittyy eniten oikeusavun myöntämiseen liittyviin seikkoihin.

Lähteet

- Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.
- Frände, D., Havansi, E., Helenius, D., Koulu, R., Lappalainen, J., Lindfors, H. Niemi, J., Rautio, J. & Virolainen, J. 2012. Prosessioikeus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Hallintolainkäyttölaki 586/1996.
- Hallintolaki 434/2003.
- HE 82/2001. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi oikeusapulaiksi.
- HE 140/2004. Hallituksen esitys Eduskunnalla oikeusapulain muuttamisesta 140/2004.
- HE 103/2008. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeusapulain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
- Helsingin hallinto-oikeus 25.01.2013 13/0056/1.
- Helsingin hovioikeus 10.04.2018 dnro R 17/2405.
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki: Talentum.
- KHO 2016:27.
- KKO 2018:9.
- Laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista 715/2011.
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997.
- Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 477/2016.
- Laki yleisestä asumistuesta 938/2014.
- Lasola, M. 2009. Oikeusolot 2009. Katsaus oikeudellisten instituutioiden toimintaan ja oikeuden saatavuuteen. Helsinki: Hakapaino.
- Lasola, M. & Rissanen, A. 2013. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 119: Oikeusturvavakuutus ja julkinen oikeusapu. Helsinki: Hakapaino.
- LaVM 22/2001 vp, Lakivaliokunnan mietintö: hallituksen esitys oikeusapulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Oikeusapu. 2014. Oikeusavun sähköiset asiointipalvelut. <https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/asiointi/oikeusavunsahkoinenasiointi.html>. 4.12.2018.
- Oikeusapulaki 257/2002.
- Oikeusministeriö. 2013. Oikeusavun käsikirja. Oikeusavun sähköisen asioinnin ja asianhallintajärjestelmän kehittämistyöryhmän suositukset. Selvityksiä ja ohjeita 8/2013. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-266-8>.
- Oikeusministeriö. 2018. Muu oikeusapu siviiliasioissa. Oikeusministeriö. <https://oikeusministerio.fi/muu-oikeusapu>. 4.12.2018.
- Rissanen, A. & Lasola, M. 2014. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 124: Julkinen oikeusapu: Yksityisten avustajien toiminta. Helsinki: Hakapaino.
- Rissanen, A. & Rantala, K. 2013. Julkisen oikeusavun kohdentuminen. Helsinki: Hakapaino.
- Rovaniemen hovioikeus 2012:1.
- Suomen perustuslaki 731/1999.

- Surakka, J. 19.6.2017. Oikeusaputoimisto ei ollut esteellinen ositusta koskevassa asiassa. 2017. Edilex-toimitus. 4.1.2019.
- Surakka, J. 15.3.2018. Hovioikeus: Avustajan käyttö yksinkertaisessa rikosasiassa ei ollut perusteltua - oikeusapu jätettiin myöntämättä. 2018. Edilex-toimitus. 4.12.2018.
- Turun hallinto-oikeus 18/0457/2.
- VakO 4.12.2003/8291:2003.
- Valtioneuvoston asetus oikeusavun palkkioperusteista 290/2008.
- Valtioneuvoston asetus oikeusavusta 388/2002.
- YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 9/1976.
- YLE uutiset. 2016. Turvapaikanhakijat lakimuutoksen jaloissa: "En ymmärrä, miten oikeusaputoimistot voisivat tästä työmäärästä selvitä". <https://yle.fi/uutiset/3-8955363>. 2.1.2016.